LIBERTATE DE OPINIE, LIBERTATE DE PAMFLET ŞI „PREZUMȚIA DE CREATIVITATE”

Xenia Negrea
Universitatea din Craiova, Facultatea de Litere, Specializarea Jurnalism
xenia_karo@yahoo.com

Rezumat

În acest studiu vom încerca să analizăm tipul de discurs mediatic pamfletar contemporan, ca efect principal al tabloidizării. În procesul de reconstrucție a identității, jurnalistul român a experimentat entuziasmul, scepticismul, cinismul, iar azi exersează din ce în ce mai mult ironia şi pamfletul, atât la nivelul expresei, cât şi al tipului de informație. Pamfletul a devenit chiar subiect al interdicției de către Consiliul Național al Audiovizualului. Vom căuta să analizăm resursele structurale ale acestui tip de discurs şi vom încerca să propunem o definiție în afara complexului literaturii.

Cuvinte cheie: jurnalism, pamflet, libertate de opinie, cod deontologic, creativitate

Preliminarii. Între literatură şi devianță

Încă din ziua a doua de viață de după Revoluția din 21-22 decembrie 1989, presa din România pare că a intrat în jocul infinit al explorării diferitelor limite. De la relatările pasionale despre țigările otrăvite pe care le ofereau teroriştii în spitalele ticsite cu răniți şi până la retorica violentă care stăpâneşte discursul mediatic actual, istoria recentă a presei pare să însemne o scară nesfârşită a tabuurilor şi/sau a limitelor depăşite. În ultimul timp, problema care a atras atenția opiniei publice, dar şi Consiliului Național al Audiovizualului este de dată de stilistica pamfletară.

În *Dicționar de termeni literari*, Radu Hîncu defineşte pamfletul din unghiul violenței şi al durabilității: „Este o specie literară satirică, plină de violență, având interes ocazional – acesta duin rumă perimat, de obicei, prin trecerea timpului” (Al. Săndulescu et. al, 1976: 314).

Aura Matei-Săvulescu trecând prin *Micul dicționar de jurnalism* definește pamfletul drept „specie literară care apare încă din Antichitate. 1. Satiră. Diatribă. Textcare conține un atac virulent expresie a indignării nemăsurate a

BDD-V1822 © 2014 Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:52 UTC)

autorului(Juvenal: Indignatio fecit versum). 2. Specie a jurnalismului de opinie (mai) rar întâlnită azi datorită rigorilor privind injuria, calomnia, dreptul la imagine. Pamfletul se caracterizează prin ton sarcastic, ironie virulentă, exacerbareadefectelor persoanei atacate, îmbinarea umorului cu ironia sarcastică, toateacestea urmărind anihilarea adversarului prin reducerea lui la dimensiunileridicolului" (Matei-Săvulescu, 2014: 124).

Sorin Preda, unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai presei românești pornește în înțelegerea pamfletului de la o definiție a *Dicționarului explicative al limbii române* (ediția din 1975): „Specie literară (în versuri sau proză) cu caracter satiric, incare scriitorul înfierează anumite tare morale, concepții politice retrograde, aspecte negative ale realității sociale, trăsături de caracter ale unei personeetc." (Preda, 2006: 105). Preda este cel care face diferențierea clară între satiră și pamflet: „dacă pamfletul se ocupă de persoane, satira amendează obiceiuri, mentalități, situații" (Preda, 2006:105).

Rodica Zafiu semnalează „devianța" termenului (*Dilema veche,* nr. 512, 5-11 decembrie 2013). Aceasta definește pamfletul mai întâi prin a spune ce nu este pamfletul: „Multe dintre textele care ar putea furniza motive de proces pentru calomnie nu sînt pamflete: nu au nici (suficient) umor, nici miză satirică generalizatoare. Pamfletul pare astăzi (și datorită unei tradiții literare care îi conferă o anume legitimitate) forma privilegiată și lipsită de responsabilități prin care injuria și informațiile neverificate se pot asocia cu o ipotetică valoare estetică". Nu ni se spune cantitatea suficientă de umor și nici nu se explică absența mizei satirice generalizatoare, limitându-se la a spune că nu există. Mai departe, cunoscuta cercetătoare nu recunoaște existența pamfletului în afara ramelor autoreferențiale: „Se recurge astfel la formula salvatoare care apare pe ecran la începutul și la sfîrșitul unor emisiuni: «Această *emisiune este un pamflet* și trebuie tratată ca atare», cu numeroase variații". Înțelegem de aici că textele care nu-și asumă explicit statutul nu intră în rândul pamfletului. Zafiu recunoaște doar definiția DEX-ului și receptează pamfletele jurnalistice actuale exclusiv în cheia calomniei. Pamfletul trebuie să fie un „un produs estetic, subiectiv și ficțional, în care nu contează identitatea victimei, iar aceasta ar fi prima care să rîdă, din toată inima, de glumele pe seama sa". Cercetătoarea nu reușește să capeteze un enunț care să acopere explicativ acest problematic tip de text și intuim, mai degrabă, un dezacord personal subiectiv, decât unul argumentat, științific: „O delațiune neîntemeiată sau o calomnie pot deveni peste cîteva secole documente lingvistice și surse de plăceri filologice sau estetice, dar în contemporaneitate contează în primul rînd faptul că au produs o suferință".

Recunoscut printre cei mai importanți, respectiv influenți, teoreticieni, inclusiv ai pamfletului, Eugen Lovinescu pune construcția pamfletul exclusiv pe seama emoției, și o îndepărtează de legăturile logice ale adevărului.

BDD-V1822 © 2014 Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:52 UTC)

Resorturile cinice ale pamfletului

Pe urmele lui Jankélévitch vom încerca să demonstrăm că substanța pamfletului este cinismul, nu ironia, nu pastișa, nu parodia. Cinismul, așa cum îl vede filosoful, este o formă de exorcizare intelectuală. Co-textul cinismului este realitatea, să spunem, a răului, absurdului şi a scandalosului. Astfel cinismul este o reinterpretare (sanitară) a veninului: „Răul, care ar fi fulgerător în doze obişnuite, dobândeşte, administrat în doze foarte mari, virtuți terapeutice (Jankélévitch, 1994: 89).

Discursul cinic preia procedurile creării unui reflex condiționat. Un efort de voință face ca emitentul să intre în jocul imitării până la anularea originalului: „Cinicul pune în joc totul, în numele totalității: sfidând morala şin logica, el revedică sus şi tare exact ce i se reproşează" (Jankélévitch, 1994: 89).

Spre deosebire de ironie, cinismului îi lipseşte nuanța ludică. Cinismul nu pretinde, nu stă în locul, ci reinterpretează şi, implict, repoziționează o realitate care nu va mai putea fi definită fără acest exercițiu al lecturii cinice: „Cinicul este relativ serios; sau, mai degrabă, el nu este cu adevărat nici farsor, nici artist şi nici el nu ştie dacă «o face înadis»: intrând în joc cu scandalul, i se întâmplă să şi-l însuşească" (Jankélévitch, 1994: 89-90).

Cinicul preia şi din nuanțele (stridente) ale bufonului, un bufon, însă, grav, semn al grotescului, nu neapărat al lucidității amuzate, după cum am văzut. Bufonul simbolizează discursul adevărului ca excentricitate. Această nuanță excentricității este asumată de şi cinic: „cinicul ar fi acela care spune foarte tare ceea ce mulți gândesc fără a mai încerca să salveze aparențele; repinge cu hotărâre scuza decentă, doveditaore şi oficială a lui Quamvis, îşi scoate masca, neezitând a-l rosti pe scandalosul Quiam deorece ştie cu siguranță că în patele scandalului se ascunde o legalitate mai profundă (Jankélévitch, 1994: 91).

Înseamnă astăzi că rostirea adevărului este o bufonerie, adică un cinism? Aceasta este, credem, formula pe care o adoptă discursurile-pamflet din presa românească de azi.

Haina pe care o îmbracă jurnaliştii (sau să le spunem *entertainer*-i?) este vestmântul lui Nessus, este parte din identitatea lor: „Cinicii se aseamănă cu acele suflete care, după carpocrații, parcurg întregul drum al păcatelor pentru a reveni răul: cinicii şi blestemul, imiralistul şi iraționalistul, precum şi îndrăgostitul decepționat, caută, afişând satanismul, să-l prevină pe Satana" (Jankélévitch, 1994: 93)

Putem spune cu Vladimir Jankélévitch: „cinismul, proferând răul sus şi tare, îl exorcizează, deoarece invocându-l înseamnă oarecum a-l descânta" (Jankélévitch, 1994: 94) pentru că „Noțiunea de cinic este contrariul noțiunii de tabu (Jankélévitch, 1994: 94).

Furnizorii de discurs cinic asumă o poziție ex-mundană, ex-centrică. Ei înşişi îşi refuză statutul de jurnalist sau chiar neagă tipul de discurs pe care îl

BDD-V1822 © 2014 Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:52 UTC)

practică, anume pamfletul. Acest refuz al sistematizării poate însemna şi un efort de auto-gardare; poate fi refuzul asumării, care ar însemna chiar negarea statutului de cinic. Sunt persoanele publice precum Mircea Badea sau Radu Banciu exorcişti raționali ai spațiului public românesc contemporan?

În momentul în care Consiliul Național al Audiovizualului adoptase Decizia nr. 277/2013, Mircea Badea a ținut să se explice într-o postare pe Facebook: „Eu nu mi-am numit niciodata emisiunea «pamflet». Pentru că nu e. Postul a făcut-o, iar eu mi-am exprimat public dezacordul față de această încadrare inexactă. Aşadar, mă bucur că am scăpat de «pamflet». Desigur, acest tip de autodefinire îşi pierde valabilitatea în prezența unei grile de lectură obiective.

Definiție sau În apărarea expresivităților extreme

În sfera comprehensiunii pamfletului intră, aşadar, ironia, *par exellence*, sarcasmul, cinismul şi violența, *de facto*. Rădăcina pamfletului este desigur ironia, în sensul în care ironia este opusul sensului comun şi, prin inducție, pamfletul este un tip de expresivitate extremă (*apud* Rorty, 1998). În fapt, filosoful face distincție între ironişti şi metafizicieni prin atitudinea acestora față de limbaj, respectiv, față de vocabularul final. Astfel, spre deosebire de metafizicieni, pentru ironişti „vocabularele finale sunt realizări poetice, mai degrabă decât drept produse ale investigației serioase" (Rorty, 1998: 139). În acest context, putem extrapola şi putem descrie pamfletul ca pe o formă supremă de încredere în limbaj. Ca şi ironistul, şi pamfletarul face o redescriere, o re-punere în propriul limbaj şi nu crede în revoluții structurale. Am putea spune că dacă „ironistul este intelectualul modern tipic" (Rorty, 1998: 157), pamfletarul este jurnalistul modern tipic, judecând după răsturnările stilisticii mediatice contemporane în care nu doar ideea de obiectivitate este abolită, ci chiar ideea de credibilitate. Desigur, nu înaintăm acum într-o discuție despre textul mediatic contemporan (am făcut-o în alte texte şi o vom continua prin alte direcții de cercetare. Ne limităm acum prin a spune că persuasiunea, respectiv informarea nu pare să mai fie unul dintre obiectivele jurnalismului contemporan. Azi presa se axează mai degrabă pe modelul *uses and gratification* şi pe rolulul său în escapism. Spectacolul, plaisir-ul, loisirul sunt resorturile discursive de azi, inclusiv la nivelul discursului ştirilor. Amuzamentul şi emoția sunt punțile întinse către destinatari. În felul acesta explicăm şi tipul de discurs ironic şi pamfletar de ca format de succes în presa vorbită şi scrisă, deopotrivă. Revenind în zona televiziunii, remarcăm o, să spunem, evoluție de la discursul ironic şi satiric practic de un Florin Călinescu la discusrul cinic, chiar grotesc, respectiv pamfletar practicat de Mircea Badea sau pupilul său, sub raportul întâietății, Radu Banciu.

Sorin Preda realizează o hartă a procedeelor întâlnite în construcția pamfletului:

BDD-V1822 © 2014 Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:52 UTC)

- Surpriza, care în pamflet înseamnă că limbajul, respectiv insulta, înlocuieşte acţiunea;
- expresivitate şi inventivitate verbală, urmând o retorică a maliţiozităţii
- credibilitatea, prin jocul orizonturilor de aşteptare;
- adjectivele impertinente;
- paradoxul şi absurdul;
- strategiile argumentative, care, de fapt, înseamnă, suspendarea logicii;
- argumentul *ad hominem*, unul dintre punctele nevralgice ale pamfletului, prin ambiguitatea legislativă;
- argumentul *a fortiori*;
- procedee stilistice, cu precădere calamburul, oximoronul, pleonasmul, tautologia, perifraza, metafora, metonimia, apostrofarea. (Preda, 1996: 108)

Media nu mai prezintă informaţii, nu mai descrie realitatea (cf. Jean Michel Adam), ci o interpretează, respectiv o redescrie. Chiar dacă o altă caracteristică a presei contemporane pare să fie dialogul cu destinatarul mesajului, chiar dacă acesta din urmă pare că are la îndemână puterea reacţiei, totuşi butoanele puterii discursului sunt la emitent, respectiv la jurnalist, dar aşa cum am arătat mai sus, discursul mediatic contemporan înseamnă lectură secundă, înseamnă interpretare, respectiv, în termenii lui Rorty, redescriere, deci: „Ironismul (...) rezultă din conştiinţa puterii pe care o are redescrierea" (p. 157). În centrul materialelor jurnalistice este omul, respectiv cei interpretaţi, cei redescrişi sunt oamenii, „dar majoritatea oamenilor nu doresc să fie redescrişi" (Rorty, 1998: 157). De aici, credem noi, unul dintre principalele reproşuri care se aduc pamfletului. Redescrierea pamfletară nu este, aşadar, altceva, decât o redescriere a oamenilor, respectiv a intimităţii, respectiv o intruziune ironică, o reinventare a vocabularului final al destinatarilor. Aşa cum remarca şi Mihail Sebastian: „Cine nu e în stare să citească detaşat un pamflet sângeros scris împotriva lui şi să surâdă citindu-l n-are nicigustul, nici sensul jocului intelectual." (Sebastian, 1990: 230)

Pamfletul înseamnă violenţă lingvistică, o stilistică a încruntării, fără ca măcar obiectivul să fie stârnire a râsului. Textul se contruieşte pe structuri hiperbolice, pe epatare şi pe oglinzi care distorsionează. Definim pamfletul drept un text construit pe stilistica cinismului, în care referent este o persoană, un fapt din realitate. Textul are o funcţie expresivă, chiar prin cosntrucţia sa rortyană. Pamfletul este, aşadar, un punct de întâlnire între adevăr şi ironie, între într-o etapă superioară sub aspectul implicării emoţionale a actanţilor, superioară, aşadar, satirei şi caricaturii sub aspectul îndepărtării de gradul zero şi sub cel al expresivităţilor lingvistice scoase la lumină. Pamfletul presupune preluarea unor trăsături fizice sau morale, punerea lor în *pattern*-ul amplificării, cât mai departe de instanţierea *in realia* a subiectului.

BDD-V1822 © 2014 Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:52 UTC)

Pamfletul şi libertatea de exprimare

Se spune chiar că în România se scrie/ face prea mult pamflet (Costi Rogozanu http://www.cotidianul.ro/pamfletareala_ucide_romania-94855.html). Mai mult, ideea e pamflet pare căzută în fatalitate scriitorilor pamfletari interbelici, între care se detaşează incontestabil Tudor Arghezi. Nici un teoretician, nici măcar un critic al acestui tip de text nu acceptă să-l mute de sub pavăza istoriei sub fereastra pragmaticii contemporane. Chiar şi Rodica Zafiu refuză să-l privească altfel decât transistoric şi de întreabă dacă durabilitatea scuză suferința provocată în contemporaneitate. Este pamfletul, prin latura sa expresivă, o portiță către istoria mare a clipei mediatice? Desigur, totul depinde de forța redescrierii.

Niciuna dintre reglementările cunoscute (Legea 544/2001 privind Liberul acces la informațiile de interes public; Legea 52/2003 privind Transparența decizională în administrația publică; Legea 504/2002 – Legea Audiovizualului; Codul de Reglementare în Audiovizual; Codul Penal) nici nu defineşte pamfletul, nici nu se încumetă să intre pe terenul vizionarismului artistic. Cu toate acestea, Consiliul Național al Audiovizualului pune în discuție interzicerea utilizarea unor termeni precum „pamflet", „reality-show", „news magazine" pentru că nu sunt definite în Legea audiovizualului, încălcând, cel puțin la nivelul pamfletului, dreptul la iberă exprimare. Nu se precizează clar motivele, iar pamfletului nu i se găseşte un loc, ci este expediat în zona de divertisment şi putem doar presupune că este subînțeles. Nu se explică limpede nici ce înseamnă „protejarea deminității umane" în Articolul 10 care obligă „Consiliul să asigure (...) protejarea demnității umane și a dreptului la propria imagine" și monitorizarea posturilor TV „în vederea respectării de către acestea a prevederilor legale în materie."

Interpretăm acest gest precipitat al instituției ca o reacție la emisiuni precum „În gura presei" sau „Lumea lui Banciu", unde în rama ironiei, sarcasmului şi pamfletului, realizatorii forțează limitele limbajului comun acceptat.

Pamfletul este o formă de exprimare artistică, este unul dintre punctele în care scriitura literară şi cea jurnalistică se interesectează. Un pamflet nu poate exista în afara procedeelor de ficționalizare, în afara expresivităților artistice, ceea ce-l pune pe legislator în afara oricăror posibilități de intervenție.

Bibliografie

Jankélévitch, Vladimir. 1994. *Ironia*, Traducere din limba franceză de Florica Drăgan şi V. Fanache, Postfață de V. Fanache, Colecția Athenaeum, Editura Dacia, Cluj-Napopca

Săndulescu Al.et. al. 1976. *Dicționar de termeni literari*, Editura Academiei Republicii Socialiste Română, Bucureşti

BDD-V1822 © 2014 Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:52 UTC)

Sebastian Mihail. 1990. De două mii de ani.../Cum am devenit huligan, Editura Humanitas, Bucureşti

Matei-Săvulescu Aura. 2014. *Genurile presei*, Editura Independența Economică, Piteşti

Negrea, Xenia (2014). Objectivity between Illusions and Professional Standards in Today's Journalism. *Social Sciences and Education Research Review*, 1.

Negrea, Xenia (2014). Credibility – an Honest Claim in the Current Romanian Press. *Social Sciences and Education Research Review*, 2.

Rorty, Richard. 1998. *Contingență, ironie şi solidaritate*, Traducere şi note de Corina Sorana Ştefaniv, studiu introductiv şi control ştiințific de Mircea Flonta, Editura All, Bucureşti.

Ștefan Vlăduțescu, Xenia Negrea & Dan Valeriu Voinea (2014). Interpersonal communicational manipulations. *Postmodern Openings*, (04).

BDD-V1822 © 2014 Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:52 UTC)